

Violoncellová literatura na brněnské hudební scéně v 1. polovině 20. století

Mgr. Terezie Veselá

Violoncello - nástroj, který si svou sametovou barvou a hlubokým tónem získal mnoho lidí, z nichž někteří se stali známými umělci, je nepostradatelnou součástí smyčcových kvartet a jiných komorních těles. Za svou nedlouhou historii si vydobyl místo na předních příčkách v četnosti komorních sólových skladeb pro něj zkomponovaných. Do 19. století byla složena spousta koncertních i instruktivních skladeb, mezi které se řadí například Bachovy Suity pro violoncello, Beethovenovy Sonáty pro violoncello a klavír, Violoncellové sonáty Johanessa Brahmsa, Dotzauerovy etudy aj. Během 20. století se objevuje mnoho nových skladatelů, kteří si ve své kompoziční činnosti vymezili prostor i pro violoncellové skladby. Jejich počet se tak rozrostl větším směrem a proto o mnoho skladbách neví ani samotní violoncellisté. Následující článek pojednává o tom, jak v první polovině 20. století v Brně vypadala hudební tvorba a jaké skladby byly pro violoncello zkomponovány.

Brněnská hudební scéna je důležitou a především nezaměnitelnou součástí českého hudebního povědomí. Skladatelé, ať už méně známí, ale kvalitní, komponovali větší i menší díla. Jejich tvorba i životy byly ovlivněny nejen atmosférou válek a období mezi nimi, ale i prostředím Brna, ve kterém vznikaly nové základy českého hudebního života v čele s Leošem Janáčkem. I když někteří umělci byli za války vězněni a jejich tvorba ustrnula, mnozí skladatelé v komponování nepolevili a jejich díla vzniklá v době věznění se dočkala veřejného provedení.

Pro snazší přehled jsou v následujícím textu skladatelé seřazeni podle roku narození. Jednotlivé violoncellové skladby proto nejsou chronologicky uspořádány.

Leoš Janáček

Jedním z mnoha skladatelů, kteří většinu života prožili v Brně, byl hukvaldský rodák *Leoš Janáček* (1854–1928). V 11 letech se Leoš Janáček dostal do Brna, kde začal pod dohledem Pavla Křížkovského studovat hudbu. Dále zde vystudoval reálné gymnázium a učitelský ústav. Od roku 1872 zastupoval na Starém Brně Pavla

Křížkovského a pomáhal mu s chodem kůru. Stal se organizátorem hudebního života, sbormistrem dělnického sboru Svatopluk a dirigentem filharmonického spolku Beseda brněnská. Jeho kompoziční činnost lze rozdělit celkem do tří období. První bývá označováno jako romantické a projevuje se v něm Janáčkovu ovlivnění lidovou tvorbou a folklorem. Violoncellová sólová skladba *Pohádka pro violoncello a klavír*, kterou Leoš Janáček zkomponoval v roce 1910, se řadí do druhého období. Prošla dlouhým vývojem, ve kterém se měnila struktura skladby—z původní čtyřvěté se v roce 1923 stala verze třívětá. V tomto období, v němž vznikla další komorní díla, byla pravděpodobně zkomponována i jeho další violoncellová skladba—*Presto*. Přestože Leoš Janáček složil pro violoncello pouze tyto dvě kompozice, je na ně o to víc pamatováno v repertoárech světových violoncellistů. Třetí období potom obsahuje většinu Janáčkových oper.¹

Václav Kaprál

Václav Kaprál (1889–1947) se narodil v Určicích u Prostějova. V letech 1908–1910 studoval skladbu pod vedením Leoše Janáčka. Studiu hry na klavír se začal věnovat docházením do soukromých hodin ke klavírní učitelce Marii Kuhlové a Kláře Schäffrové. O jeho učitelském povolání se zmiňuje Selinger²: „*Po absolvování varhanické školy založil v Brně - Králově Poli vlastní soukromou klavírní školu*³. *Později se stal prvním lektorem hudby na Masarykově universitě v Brně a profesorem na brněnské konzervatoři.*“ Byl také hudební redaktorem, psal recenze a články. Od roku 1942 až do osvobození byl vězněn v táboře ve Svatobořicích. V tomto internačním táboře vytvořil mužský a ženský pěvecký sbor. Na jeho tvorbu měl tento pobyt veliký vliv. Inspiroval se zvláště lidovými písněmi z okolí tábora. Záhy po osvobození v roce 1946 zkomponoval svou jedinou violoncellovou skladbu *Baladu pro violoncello a klavír*, avšak o jejím provedení není záznam.⁴

¹ VESELÁ, Terezie. *Česká violoncellová literatura přelomu 19. a 20. století*. 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra Hudební výchovy, s. 19-25. Vedoucí práce prof. Michal KOŠUT, Ph.D.

² SELINGER, Lubomír. *Václav Kaprál v Rovnosti: 1920–1922*. Brno: Vydavatelství Československý novinář, 1968, s. 5.

³Klavírní škola v Brně Králově Poli byla založena v roce 1911.

⁴*Československý hudební slovník osob a institucí. Sv.1. A-L*. Editor Bohumír Štědroň, Gracian Černušák, Zdenko Nováček. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 643–644.

Vilém Petrželka

Brněnský rodák *Vilém Petrželka* (1889–1967) se narodil do hudební rodiny. Jeho otec prošel tvrdou školou vojenských kapel a naučil se hrát na spoustu nástrojů. Od dětství se Vilém učil hře na housle a harmonium. Ze čtvrtého ročníku gymnázia přestoupil na brněnskou varhanickou školu a tu vystudoval. Na škole byl Petrželkovým učitelem kompozice Leoš Janáček a učitelkou klavíru Marie Kuhlová. O brněnském prostředí a Petrželkově nadání hovoří Firkušný⁵: „*Jeho hudební nadání se tu dostává do ovzduší Janáčkova, který v Brně dovedl vytvořit učiliště velmi významné, jež poskytovalo záruku dobré hudební výchovy.*“ Petrželka po absolvování odjel z Brna a v letech 1908–1909 vyučoval v Zábřehu u Ostravy na hudební škole. Ovšem vzdělání a zkušenosti, kterých se doposud Petrželkovi dostalo, skladateli nestačilo a toužil po prohloubení svých vědomostí u Vítězslava Nováka v Praze. Přivydělával si vyučováním a tak se mu dostalo větších možností seznámení s pražským hudebním životem. V roce 1914 místo návratu do Brna nastoupil na vojenskou službu. Po návratu z vojny se vrátil do Brna a začal vyučovat na hudební škole Filharmonického spolku Besedy brněnské. Od roku 1919 zastával na brněnské konzervatoři funkci učitele skladby a teoretických předmětů. Firkušný⁶ opět připojuje: „*(...) Petrželka vytvořil na brněnské konservatoři důležitou skladatelskou školu, jež dala vyrůstiti již velké řadě mladých skladatelů, kteří pod vedením Petrželkovým našli možnost naučit se samostatně tvůrčí práci*“. Vilém Petrželka komponoval převážně komorní skladby, ale rejstřík jeho děl obsahuje i skladby sborové a orchestrální. Je autorem jedné sólové violoncellové skladby. V roce 1930 zkomponoval třívětou *Sonátu pro sólové violoncello op. 23*, jejíž prvé provedení proběhlo v červnu 1931 v Brně v podání Váši Černého⁷.

Jaroslav Kvapil

Skladatel *Jaroslav Kvapil* (1892–1958) pochází z Fryštáku. Gymnázium vystudoval v Olomouci, kde byl členem dómské fundace. Kvůli neúspěšně vykonané přijímací zkoušce na pražskou konzervatoř studoval varhanickou školu v Brně. Zde byl dalším žákem Leoše Janáčka, klavíristky Marie Kuhlové aj. Stal se učitelem

⁵ FIRKUŠNÝ, Leoš. *Vilém Petrželka*. Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1946, s. 12.

⁶ Tamtéž, s. 49.

⁷ Váša Černý (1900 – 1982, vl. jm. Václav) byl violoncellista, hudební pedagog i skladatel. Stal se koncertním mistrem České filharmonie a profesorem violoncellové a komorní hry na brněnské konzervatoři a JAMU.

brněnské varhanické školy a koncertně vystupoval. V letech 1911–1913 Jaroslav Kvapil dokonce vycestoval do Lipska, kde si na konzervatoři doplnil své studium. Po válce se vrátil opět k učitelské profesi, vyučoval hru na klavír a skladbu. Svých hráčských i řídicích schopností využil nejprve jako korepetitor ve filharmonickém sboru Beseda brněnská, a později potom jako jeho sbormistr (1919–1947). Po osvobození vyučoval na Janáčkově akademii múzických umění. Mezi jeho nejúspěšnější žáky patří například Gustav Křivinka, Miroslav Ištván a Ctirad Kohoutek. Byl nadaný improvizátor a autor mnoha děl z lidového prostředí. Jaroslav Kvapil do violoncellového repertoáru přispěl těmito skladbami: z roku 1913 pochází *Violoncellová sonáta e moll*, poprvé provedena v Brně až roku 1921. Vznik violoncellové *Fantasie* je datován na rok 1942 a v roce 1949 vznikly *Tři skladby pro violoncello*. K uvedenému výčtu děl 1. poloviny 20. století je možné připojit i další Kvapilovu skladbu z roku 1951 – *Commodo e giocoso pro violoncello a klavír*, která se dočkala svého prvního provedení ještě téhož roku.⁸

Osvald Chlubna

Osvald Chlubna (1893–1971) se narodil v Brně. Odmaturoval na reálném gymnáziu, kde byl jeho učitelem zpěvu Jan Kunc. Jeho následující studium bylo ryze technické, ale i tak v této době začal komponovat. Po absolutoriu na Obchodní akademii v roce 1914 byl přijat na brněnskou varhanickou školu do Janáčkovy třídy skladby. Vedle povolání úředníka docházel na varhanickou školu učit instrumentaci a kontrapunkt, na brněnské konzervatoři přednášel o harmonii a nástrojích a na Janáčkově akademii múzických umění vyučoval teoretické přednesy. Byl organizačně činný, stal se členem mnoha výborů⁹. Leoš Janáček měl na svého žáka veliký vliv. Právě díky němu se Osvald Chlubna přimkl k lidovému prostředí. Inspiroval se lidovým životem i přírodou. Typické jsou pro něj zajímavé nástrojové kombinace, většinou vycházel z barevného programového založení samotných nástrojů. Na rok 1924 se datuje vznik dvou kompozic Osvalda Chlubny. Přesněji se jedná o duo

⁸ *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv.1. A-L*. Editor Bohumír Štědron, Gracian Černušák, Zdenko Nováček. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 797–799.

⁹ Osvald Chlubna se stal členem výboru Klubu moravských skladatelů, Pražského jara, Brněnského hudebního máje aj. Také je autorem mnoha článků a referátů v Hudebním a divadelním obzoru IV a Národních listech. Přednášel jak rozhlasově, tak veřejně.

violoncella a klavíru *Elegie ztracených lidí a Nocturno, op. 18*. Na konci padesátých let v roce 1948 potom zkomponoval *Sonátu pro violoncello a klavír, op. 69*.¹⁰

Vítězslava Kaprálová

Nejmłodší skladatelkou pocházející z Brna, která pro violoncello komponovala během druhé světové války, byla *Vítězslava Kaprálová* (1915–1940), dcera již dříve zmíněného skladatele Václava Kaprála. I když téměř celý svůj život prožila mimo Brno (Praha, Paříž), její zařazení do výčtu brněnských skladatelů je oprávněné. Již od dětství byla velice nadanou. V letech 1930 - 35 studovala na brněnské konzervatoři skladbu pod vedením Viléma Petrželky a dirigování pod úspěšným dirigentem Zdeňkem Chalabalou. Ve studiu pokračovala na mistrovské škole pražské konzervatoře. Setkání s Bohuslavem Martinů změnilo její rozhodnutí výběru dalšího studia a po absolutoriu odcestovala do Paříže. Zde pod jeho vedením jako jediná česká žačka úspěšně komponovala a účastnila se kulturního života. Je autorkou mnoha písní a orchestrálních skladeb. V roce 1940 zkomponovala dvě violoncellové skladby s názvem *Deux ritournelles pour violoncello et piano, op. 25*, jejichž první provedení proběhlo ještě téhož roku v Londýně.¹¹

Leoš Janáček a jeho žáci Kaprál, Kvapil, Chlubna a Petrželka se svou žačkou Kaprálovou – z těchto tří generací skladatelů a kantorů vyrostli významní představitelé české a brněnské hudby. Přestože komponovali v době, která nebyla pro jejich tvorbu příznivá, vzniklo v jejich rukou nemálo kvalitních a nevšedních violoncellových kompozic, kterými se zapsali do naší hudební historie, a to nejen brněnské. Nebýt Leoše Janáčka, brněnského pedagoga a skladatele, mnohé události, bez kterých by hudební život v Brně nikdy nebyl takový, jaký jej známe dnes, by se nestaly. Především však Janáček v každém ze svých žáků zanechal část sebe sama, a jeho skladatelský odkaz tak může na posluchače dále působit a ovlivňovat nejen je, ale i většinu soudobých skladatelů.

¹⁰ *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. I. A-L*. Editor Bohumír Štědroň, Gracian Černušák, Zdenko Nováček. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963, s. 538–540

¹¹ Tamtéž, s. 644–645.

LITERATURA

- *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv.1. A-L.* Editor Bohumír Štědroň, Gracian Černušák, Zdenko Nováček. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963. 853 s., 44 s. obr. příl.
- FIRKUŠNÝ, Leoš. *Vilém Petrželka*. Praha: Hudební matice Umělecké besedy, 1946. 142 s.
- SELINGER, Lubomír. *Václav Kaprál v Rovnosti: 1920–1922*. Brno: Vydavatelství Československý novinář, 1968. 52 s.
- VESELÁ, Terezie. *Česká violoncellová literatura přelomu 19. a 20. století*. 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra Hudební výchovy. 90 s. Vedoucí práce prof. Michal KOŠUT, Ph.D.